

HOOFSTUK 8

DIE EINDE VAN DIE OORLOG

Weens die suksesse wat die Britse owerheid met die eedaflegging van krygsgevangenes gehad het en ook as gevolg van Kitchener se bevel van Mei 1901, het die getal krygsgevangenes in Groenpunt en van die ander kampe in 1901 drasties afgeneem. Nuwe gevangenes wat geweier het om die eed van neutraliteit af te lê, is so gou moontlik na oorsese kampe gestuur, terwyl dié wat die eed afgelê het, na konsentrasiekampe in die Vrystaat en Transvaal gestuur is. In Groenpunt se geval was die militêre owerheid se oogmerk hiermee om Kaapstad van krygsgevangenes "skoon te maak". Van Mei 1901 af sou slegs krygsgevangenes wat vir transportskepe wag (wat hulle na oorsese kampe moes vervoer), in Groenpuntkamp aangehou word.¹

Teen Junie 1901 het die militêre owerheid besluit om Kamp nr. 1 op Groenpunt te ontruim. Dié kamp, geleë op die sportterrein, is van die stadsbestuur teen £116.13.4 per maand gehuur, en die huurkontrak sou in Augustus 1901 verstryk. Deur die sluiting van hierdie kamp sou dié bedrag vir ander doeleindes aangewend kon word. Daar is ook bereken dat Kamp nr. 1 se aanhangsel, naamlik "Sky-View", voldoende sou wees vir die aantal krygsgevangenes wat voortaan in Kaapstad gehuisves sou word - dit is die gevangenes wat vir transportskepe gewag het.² In November 1901 berig *De Kerkbode* dan ook dat Groenpuntkamp opgebreek is en dat die krygsgevangenes wat daar aangehou is, na elders gestuur is.³ Tin Town se funksie is skynbaar in die laaste helfte van 1901 na dié van 'n "burgher"-kamp (konsentrasiekamp) verander. Die Britse owerheid het besluit om slegs Bellevue- en Umbilo-kamp vir die repatriasie van

1 *De Kerkbode* 25 (18), 190.06.27, p. 374; TAB, Pretoria, S.O.P. 15, PR/A 1270: Provost Marshall - Chowder, 1901.04.25; 1901.05.07; 1901.06.14.

2 TAB, Pretoria, S.O.P. 15, PR/A 1270: Genl-maj. A. Wayne - Adjt.-genl., Pretoria, 1901.06.18.

3 *De Kerkbode* 45 (18), 1901.11.14, p. 617.

Figuur 55: Die aankondiging van die vredesvoorwaardes in Umbilo deur president Schalk Burger.

OB, Foto 5184.

krygsgevangenes te gebruik.⁴

Gerugte van vredesonderhandelinge het voortdurend in al die krygsgevangekampe die rondte gedoen; vanaf die begin van Mei 1902 meer as ooit tevore. As gevolg van die wisselende aard van die gerugte het groot verwarring onder die gevangenes in die kampe ontstaan. Gevoelens van hoop en vertwyfeling, verwagting en vrees was aan die orde van die dag. Vanselfsprekend het die gerugte van vrede die krygsgevangenes se verlange na hulle huis, gesin en vaderland vererger en hulle op 'n spoedige wedersiens laat hoop.⁵

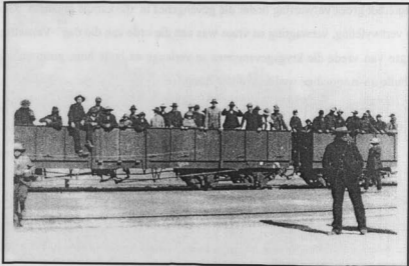
Te verstane is die uiteindelijke aankondiging van vrede wat Bellevue en Umbilo op 1 Junie 1902 bereik het, met uitbundige vreugde begroet. Die eerste berig oor die formele vredesluiting het slegs die aankondiging bevat, nie die voorwaardes nie. Vir menige krygsgevangene was die vredesvoorwaardes, toe dit later bekend gemaak is, 'n groot ontugtering, omdat hulle vas geglo het dat die Republieke hulle onafhanklikheid sou behou. Op 20 Junie 1902 is 'n amptelike bevel vir die vrylating van alle krygsgevangenes in Suid-Afrika uitgereik. Die vrylating was egter onderworpe aan die aflegging van die eed van getrouheid aan die Britse kroon. Eers nadat hulle die eed afgelê het, en indien die geleentheid daar was om hulle na hulle tuisdistrikte te stuur, sou die gevangenes vrygelaat kon word. Aanvanklik was daar gevangenes wat nie die eed wou aflê nie, maar danksy die pogings van invloedryke leiers, is hulle tog oorreed om dit te doen.⁶

Ten tye van die vredesluiting was daar 1026 gevangenes in Bellevue en meer as 'n duisend in Umbilo. Die krygsgevangenes in Bellevue, waar oor die algemeen vredesgesindes en eedafliggers aangehou is, en ook dié in Umbilo, waar dié aangehou is wat op verbanning na oorsese kampe gewag het, het na vredesluiting groter vryheid geniet. Hulle kon besoekers ontvang en, in Umbilo se geval, selfs buite die kamp vryelik rondloop totdat hulle na hulle tuisgebiede teruggestuur kon

4 TAB, Pretoria, AMPT Pubs 31, CD 1551, p. 18.

5 TAB, Pretoria, A 787, Vol. 62, C. Röcher, *Dagboek van ...*, p. 110; OB, *Dagboek 1679/1*, *Dagboek van J.W. Kok*, 1902.04.21, p. 455 en 1902.05.29, p. 469; S.P.R. Oosthuizen, *op. cit.* pp. 522-524; K. Roodt-Coetzee, *Die lief een leed van die banneling ...*, p. 530.

6 TAB, PRETORIA, AMPT Pubs 31, CD 1551, pp. 17-19; S.P.R. Oosthuizen, *op. cit.* pp. 525-526; TAB, Pretoria, A 787, Vol. 62, C. Röcher, *Dagboek van ...*, p. 110; L.S. Amery, *Times history VI*, p. 44; OB, *Dagboek 1679/1*, *Dagboek van J.W. Kok*, 1902.06.04, p. 473.

Figuur 56: Voormalige krygsgevangenes oppad terug na hulle tuisdistrikte.
OB, Foto 7887.

word.⁷

CONCLUSIE

Na vredesluiting is die Suid-Afrikaanse krygsgevangekampe se rol omgekeer. Eers was dit kampe waar krygsgevangenes aangehou is voordat hulle oorsee gestuur is. Nou is die meer as 24 000 oorsese krygsgevangenes daarheen gestuur. Die Suid-Afrikaanse kampe het toe as “rest camps” bekend gestaan. In die “rest camps” is die krygsgevangenes van klere, komberse en lewensbehoefes voorsien voordat hulle na kampe in hulle onderskeie distrikte gestuur is. Soos genoem is slegs die kampe in Simonstad en Umbilo vir die repatriasie van oorsese krygsgevangenes gebruik. Albei kampe was tot in 1903 in gebruik, waarna hulle ook gesluit is.⁸ Die kantoor van die Stafoffisier vir Krygsgevangenes is in April 1903 gesluit. Alle sake rakende voormalige krygsgevangenes is van toe af na die “D.A.Q.M.G Intelligence” (“Deputy Assistant Quartermaster General Intelligence”) in Pretoria verwys.⁹ Hieruit kan ‘n mens aflei dat daar nie meer sprake van ‘n kampele in Bellevue en Umbilo was nie.

7 W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 19; TAB, Pretoria, A 787, Vol. 62, C. Röcher, Dagboek van ..., p. 111; OB, Dagboek 1679/1, Dagboek van J.W. Kok, 1902.06.11, p. 476; TAB, Pretoria, AMPT PUBS 31, CD 1551, p. 17.

8 S.P.R. Oosthuizen, *op. cit.* pp. 525-526; L.S. Amery, *Times history VI*, p. 44; C. Groenewald, *Bannelinge oor die oseaan*, p. 166; W.J. de Kock, Met die Boere agter doringdraad *Die Huisgenoot* 42(2393), 1968.02.09, p. 19; TAB, Pretoria, AMPT PUBS 31, CD 1551, p. 17; TAB, Pretoria, CS 226, 536/03.

9 TAB, Pretoria, S.O.P. 64, PR/A 6201: S.O.P - The Colonial Secretary, 1903.03.22.

GEVOLGTREKKING

Vir die krygsgevangenes was die vredesluiting van 31 Mei 1902 “bitter-soet”, soos J.J. van der Walt dit stel.¹ Soet was die wete dat hulle huistoe kon gaan, maar bitter die besef dat hulle Britse onderdane geword het. Dit nadat hulle in die stryd op die slagveld betrokke was, en daarna soms lank as Britse krygsgevangenes die lewe in die krygsgevangekampe moes verduur.

Die krygsgevangenes wat in die Suid-Afrikaanse kampe aangehou is, was moontlik gelukkiger as hulle eweknieë wat oorsee gestuur is. Hulle het nie die dikwels skrikwekkende seereis deurgemaak nie. Ook was hulle nie so ver van hulle geliefdes in die Republieke verwyderd nie. Wat die lewe in die kampe betref, het die krygsgevangenes in die plaaslike en oorsese kampe dit nietemin nagenoeg eenders gehad. Almal het die positiewe en negatiewe aspekte van gevangenskap ervaar.

Soos in hierdie studie aangedui, is die krygsgevangenes in die Suid-Afrikaanse kampe aan streng militêre reëls onderwerp. Hierdie reëls het elke faset van hulle lewens geraak. Vele van die gevangenes het in die kampe vir die eerste maal met sulke streng reëls en regulasies te doen gekry, en vele het gevolglik gesukkel om daarby aan te pas. Met verloop van tyd het die meerderheid van die gevangenes tog aan die kamplewe gewoond geraak en hulle nie deur die onaangenaamhede daarvan laat onderkry nie.

Die lewe in die Suid-Afrikaanse kampe word gekenmerk deur die aanvanklike onvoorbereidheid van die Britse owerhede om in die behoeftes van die gevangenes te voorsien. Onvoldoende geriewe, epidemies, ‘n hoë sterftesyfer en die vreemdheid van die omstandighede het die lewe in die kampe aanvanklik ondraaglik gemaak. Teen die middel van 1900 het die owerhede verbetering in die kampe begin aanbring. Hierdie verbetering het, soos in die geval van Groenpuntkamp gesien, die lewe in die kampe aansienlik meer aangenaam gemaak.

¹ J.J. van der Walt, *Krygsgevangekampe tydens die Goudoorlog*, *Koers* 11(5), 1944.04, p. 169.

Daar het met verloop van tyd 'n groter vastigheid in die kamplewe ingetree. Dit was bevorderlik vir die diversifisering van die kamplewe, en het gelei tot die wye verskeidenheid aktiwiteite wat beoefen is. Deelname aan hierdie aktiwiteite was vir die krygsgevangenes se selfbehoud bevorderlik. Tog was daar krygsgevangenes wat nie daaraan deelgeneem het nie. Diesulkes het, soos hierbo aangedui, die gevolge daarvan gedra.

Tydens hulle gevangenskap het menige gevangene die waarde van geloof besef en was daar gevolglik 'n godsdienstige oplewing in die kampe. Deur hulle geloof is die gevangenes in staat gestel om hulle gevangenskap te aanvaar, en die beste daarvan te maak. Soos in enige gemeenskap, het nie al die krygsgevangenes die godsdienstige oplewing beleef nie. Vele het inderdaad onverskillig teenoor die godsdienst gestaan.

Die één ding wat groot verdeeldheid onder die gevangenes gebring het, was die kwessie van die aflê van die eed van getrouheid aan die Britse kroon, terwyl die oorlog nog aan die gang was. Deur 'n subtiële manipulerings- en propagandaveldtog het die Britse kampowerhede uiteindelik talle krygsgevangenes oorgehaal om tot eedaflegging oor te gaan. Die veldtog was so suksesvol dat 'n kamp soos Groenpunt teen die middel van 1901 begin leegloop het. Krygsgevangenes wat die eed nie wou aflê nie is, soos genoem, so spoedig moontlik na die oorsese kampe gestuur.

Tog, afgesien van die onaangenaamhede en ontberinge, het die ondervinding van gevangenskap waarskynlik vir vele burgers baie beteken. Hulle lewensuitkyk is deur die ervaring verruim en, omrede hulle aan soveel mense en omstandighede blootgestel is, het hulle mense na waarde leer skat. Die onderwerping aan reëls en regulasies in die kampe het talle gevangenes moontlik ook die waarde daarvan laat insien. Hulle sou besef dat daar slegs deur middel van reëls en wette 'n ordelike samelewing gehandhaaf kan word.

Die onderrig wat hulle in die kampe ontvang het, het die naoorlogse lewe vir menige gevangene makliker gemaak. Talle van die ouer gevangenes het in die kampe vir die eerste maal skoolopleiding ontvang. Die krygsgevangenes wat hulle laat onderrig het, was na die Oorlog beter gekwalifiseerd en sou daarom gouer by die veranderde omstandighede kon aanpas.

Soos in die studie afgelei kan word, kan dit nie gesê word dat die lewe in die Suid-Afrikaanse kampe besonder aangenaam was nie, maar geheel onaangenaam was dit ook nie. Die kampowerhede het in die gevangenes se basiese behoeftes voorsien, maar dit is aan elke gevangene self oorgelaat om die beste van sy gevangenskap te maak. Hulle moes (en het) self toesien dat 'n houdbare samelewing in die kampe tot stand kom.

Alhoewel die lewe in die kampe nie in sy geheel gesien die ideaal was nie, was dit 'n waardevolle leerskool vir dié wat dit meegemaak het. Dit het dikwels verreikende gevolge na die Oorlog gehad. Die aanhouding van soveel duisende mense was 'n unieke verskynsel in die Afrikaner se geskiedenis. Die kenmerkende individualisme van die vooroorlogse Boer, het in die kampe plek gemaak vir 'n gemeenskaps- of groepsgevoel. Na die Anglo-Boereoorlog sou dit meehelp tot die vestiging van 'n sterk Afrikanernasionalisme.

Where the Prisoners are accommodated (and) in what 3 Officers or 12 rank and file are told off to each tent.

The Hygiene are supplied with the full soldier's ration (paste water) with the addition of 1 lb. tin of milk per chain for 3 Prisoners, and coffee instead of tea.

Prisoners do their own cooking and all cleaning in the camp (except emptying latrines)

A dry canteen should be established for use of Prisoners - no liquor, except mineral water, should be allowed in the camp.

The camps here and at St. Helena have been made with a high cover fence and a lower lower fence of wire. The space between them about 10 feet wide is considered the dead space, and anyone must inside this space is at once fired upon by the sentries.

The Staff necessary for a camp of 2000 to 3000 Prisoners has been found to be -

1. Commandant (a Field Officer)
1. Asst. Commandant (Captain)
1. Quartermaster
2. Cooks & Interpreters.